

Groei en welvaart in Europa en de Verenigde Staten

Presteert Europa in economisch opzicht minder dan de Verenigde Staten? De productie per persoon verschilt inderdaad aanzienlijk, maar de productie per uur is in beide regio's nagenoeg gelijk. Europa kiest voor een andere invulling van de welvaart met meer vrije tijd. De toetreding van minder productieve groepen heeft na 1995 een remmend effect op de groei van de productie per uur gehad.

In Europa staat de financiering van de welvaartsstaat onder druk. Velen zijn van mening dat de economische prestaties achterblijven bij die in de Verenigde Staten. Er wordt in Europa minder gewerkt en de groei van de productie per gewerkt uur is trager dan in Amerika. Tegen minder werken kan men, zeker als econoom, geen bezwaar maken als dit een vrije keuze van de bevolking is. Als daardoor de groeimotor van de economie wordt aangetast, is er wellicht toch een probleem omdat de welvaart op lange termijn lager is dan men zou wensen. Alesina (2006) formuleert dit in een kritische studie over Europa als volgt: *“Working less and maintaining reasonable growth rates is possible if your productivity increases at a healthy pace.”* De auteur voegt daaraan toe dat Europa het tot ongeveer 1990 in dit opzicht goed gedaan heeft, maar dat niet heeft kunnen volhouden.

Men kan het met Alesina eens zijn dat de productie per uur voor groei en welvaart een cruciale grootheid is. Veranderingen in de productie per uur zijn uiteindelijk het gevolg van de technologische ontwikkeling, die niet rechtstreeks meetbaar is. Met behulp van een productiefunctie is het mogelijk een maatstaf voor de totale factorproductiviteit te vinden, maar deze procedure is gebaseerd op een aantal simplificerende veronderstellingen. De technologische ontwikkeling wordt bepaald door systematische factoren, zoals onderzoek en leerprocessen en door specifieke factoren, zoals ondernemingskwaliteiten, regelgeving en toeval.

De productie per uur is mede afhankelijk van de kapitaalintensiteit en de samenstelling van de beroepsbevolking. In dit verband is het van groot belang of mensen met beperkte kwalificaties in het productieproces zijn opgenomen of aan de kant staan. De werkgelegenheidsratio (aantal werkenden op de totale bevolking) is hiervoor een maatstaf. Bij de bestudering van de gesignaleerde problematiek dwingt de complexiteit ervan tot keuzes. Het heden staat in teken van het verleden. Historische processen kunnen met behulp van een beperkt aantal indicatoren worden beschreven. Hier wordt

eerst de economische geschiedenis van de Verenigde Staten over de periode 1960–2005 onder de loep genomen. Vervolgens worden de ontwikkelingen in de EU-15 gedurende dezelfde periode geschetst. De notitie wordt afgerond met conclusies.

Vertraging en versnelling in de Verenigde Staten

In tabel 1 is de gemiddelde verandering van de productie per uur gedurende perioden van telkens vijf jaar weergegeven. De cijfers hebben betrekking op gemiddelde jaarlijkse veranderingen en zijn evenals die van tabel 2 ontleend aan het unieke databestand van *The Conference Board* (2008). Zoals blijkt, stijgt de productie per uur in de Verenigde Staten van 1960 tot 1965 fors. In het daaropvolgende decennium is de stijging twee procent per jaar, maar vanaf 1975 vertraagt de groei. Afgezien van conjuncturele invloeden, die overigens bij deze weergave van jaarcijfers van beperkte betekenis zijn, is de toename van de productie per uur over de periode 1975–1995 zeer matig. Voor een deel is dit toe te schrijven aan de toegenomen participatiegraad in de Amerikaanse economie. In tabel 2 staan cijfers voor de mutaties in de werkgelegenheidsratio (aantal werkenden op de totale bevolking). Deze grootheid is niet gelijk aan de participatiegraad, omdat mensen die werk aanbieden ook werkloos kunnen zijn. Bij gebrek aan voldoende consistente cijfers voor de werkloosheid wordt de werkgelegenheidsratio als kengetal voor de deelname aan het arbeidsproces gehanteerd. De deelname van meer vrouwen, veelal met geringe scholing en weinig werkervaring, drukt, macro-economisch gezien, de gemiddelde productie per uur.

Verouderd systeem van massaproductie

Toch lijkt er in de Verenigde Staten meer aan de hand, zoals ook blijkt uit de klachten vanuit het Amerikaanse bedrijfsleven in de jaren tachtig. Men vergeleek de resultaten met die in Europa en vooral Japan en trok daaruit de conclusie dat het management tekortschoot. Een commissie van deskundigen met onder andere Nobelprijswinnaar Solow bracht een belangrijk rapport uit, waarin de focus van Amerikaanse bedrijven op het behalen van winst op korte termijn wordt gehekeld. Daarbij wordt ook gewezen op het functioneren van de kapitaalmarkt. Ondernemingen die op korte termijn onvoldoende winst maken, dreigen te worden overgenomen (Dertouzos *et al.*, 1989). De commissie is verder van mening dat het Amerikaanse systeem van massa-

THEO VAN DE KLUNDEERT EN TON VAN SCHAIK

Emeritus hoogleraar Algemene Economie en hoogle-
raar Empirische Macro-econ-
omie aan de Universiteit
van Tilburg

productie in het kader van strak hiërarchisch georganiseerde ondernemingen verouderd is. Aanbevolen wordt om flexibel in te spelen op de wensen van de markt. Bij het signaleren van de belemmeringen voor technische vooruitgang is er in het rapport echter onvoldoende besef hoe belangrijk autonome veranderingen in de technologie kunnen zijn. De gedachte dat doorbraaktechnologieën bepalend zijn, komt niet ter sprake. Tegenwoordig wordt in brede kring ingezien dat achter de vertraging van de groei van de productie per uur een fundamentele oorzaak schuilging. De technologie van de massaproductie van duurzame consumptiegoederen en de realisering van schaalvoordelen kwam geleidelijk tot een punt waarbij de mogelijkheden van verdere verbeteringen uitgeput raakten. In de recente literatuur komt men diverse uitspraken tegen die dit standpunt ondersteunen.

Zo schrijft Glyn (2006): *“The broadest explanation of productivity slowdown, which should apply particularly to the USA as leader country, was that the mass production system known as ‘Fordism’ – assembly line production with workers performing repeated tasks – was reaching its limits.”*

Opkomst van ICT

Sinds 1995 stijgt de productie per uur in de Verenigde Staten weer met meer dan twee procent per jaar. Deze ontwikkeling wordt doorgaans in verband gebracht met de opkomst van de informatie- en communicatietechnologie (ICT). De basis voor deze technologie werd al in de jaren zestig gelegd, maar een grootschalige toepassing van fundamentele vernieuwingen kost veel tijd. In de eerste plaats is een grote mate van vrijheid van handelen van ondernemers nodig als experimenten geboden zijn en nieuwe markten moeten worden aangeboord. Zittende ondernemingen zullen de bestaande regelgeving benutten om nieuwe ondernemers het leven zuur te maken. In de tweede plaats is een ander type ondernemers vereist. In Acemoglu *et al.* (2004) wordt een onderscheid gemaakt tussen een *“investment-based”*, en een *“innovation-based”* groeistrategie. Bij de eerstgenoemde strategie domineert de ervaring van managers met de inrichting van massaproductie in bestaande ondernemingen de ontwikkeling. Daarentegen staat bij de laatstgenoemde strategie de selectie van succesvolle ondernemingen voorop en is er behoefte aan pioniers, die nieuwe markten aanboren. Van de Klundert (2005) bespreekt de consequenties van dit onderscheid voor de besturing van de onderneming. In een recent boek beschrijft Reich (2007) de overgang van wat hij noemt het democratisch kapitalisme naar het superkapitalisme. Om toetredende ondernemers een kans te geven te expanderen moeten instituties veranderen. Dit betekent dat

Sinds 1995 stijgt de productie per uur in de Verenigde Staten weer met meer dan twee procent per jaar

markten moeten worden geliberaliseerd, waarbij met name de concurrentie wordt gestimuleerd. De rol van de vakbonden moet worden beperkt en de overheid moet het bedrijfsleven van dienst zijn door te luisteren naar de vele, goed betaalde, lobbyisten. Gelet op de grote omvang van de institutionele veranderingen is het begrijpelijk dat pas na 1995 de productiviteitscijfers wat rooskleuriger worden. Dat daarbij niet-industriële sectoren, zoals het bank- en verzekeringswezen en de verschillende onderdelen van de handel, een spectaculaire bijdrage leveren is eveneens te begrijpen.

Overigens werd de vertraging van de groei van de productie per uur in de Verenigde Staten gecamoufleerd door de alleszins bevredigende groei van de productie per persoon in de periode van 1975 tot 1990 (tabel 1). De reeds gememoreerde toegenomen arbeidsparticipatie droeg hieraan in belangrijke mate bij. Door deze groei in de breedte zijn de fundamentele technische vernieuwingen op macro-economisch niveau vooralsnog onzichtbaar. Een bekende uitspraak van Solow (1987) is: *“You can see the computer age everywhere but in the productivity statistics.”* Vanaf 1990 tot 2005 bieden de mutaties in de arbeidsmarktparticipatie een wisselend beeld. Per saldo is er weinig verandering; het aantal gewerkte uren neemt aanvankelijk toe, maar daalt vanaf 2000. Door deze daling blijft de groei van de productie per persoon in de Verenigde Staten uiteindelijk achter bij de ontwikkeling van de productie per uur. Bij een vergelijking van de economische resultaten tussen de Verenigde Staten en Europa is dit een interessant gegeven.

Tabel 1

Productie per uur (Y/H) en productie per persoon (Y/N) in VS en EU-15 (procentuele veranderingen per jaar).

	VS		EU-15	
	Y/H	Y/N	Y/H	Y/N
1960-1965	3,2	3,5	5,3	4,2
1965-1970	2	2,3	5,4	3,9
1970-1975	2,1	1,6	4	2,5
1975-1980	1,1	2,7	3,5	2,8
1980-1985	1,6	2,2	2,7	1,3
1985-1990	1,3	2,3	2,2	3
1990-1995	1,2	1,2	2,3	1
1995-2000	2,2	3	1,7	2,6
2000-2005	2,4	1,4	1,1	1,2

Bron: The Conference Board (2008)

Tabel 2

Werkgelegenheidsratio (E/N) en uren per werknemer (H/E) in VS en EU-15 (procentuele veranderingen per jaar).

	VS		EU-15	
	E/N	H/E	E/N	H/E
1960-1965	0,1	0,2	-0,4	-0,7
1965-1970	1	-0,7	-0,5	-1
1970-1975	0,4	-0,9	-0,3	-1,3
1975-1980	1,8	-0,2	0,1	-0,9
1980-1985	0,6	0	-0,5	-0,9
1985-1990	1,1	-0,1	1,1	-0,4
1990-1995	-0,3	0,3	-0,9	-0,4
1995-2000	0,5	0,3	1,2	-0,3
2000-2005	-0,3	-0,8	0,5	-0,4

Bron: The Conference Board (2008)

Inhaalgroei en stagnatie in Europa

De economische ontwikkeling in Europa (EU-15) verschilt duidelijk van die in Amerika. Als gevolg van de beide wereldoorlogen was Europa op achterstand gezet. In 1960 was het niveau van de productie per uur 48 procent van dat in de Verenigde Staten. De markt voor duurzame consumptiegoederen was nauwelijks ontwikkeld en er was alle ruimte voor een inhaalslag ten opzichte van de Verenigde Staten (figuur 1). De *investment-based strategy* wierp daarbij zijn vruchten af. Dank zij de imitatie- en adaptiemogelijkheden groeide de Europese economie van 1960 tot 1975 snel, zij het in een steeds trager tempo; een beeld dat eigen is aan een inhaalproces (tabel 1). De oliecrises van de jaren zeventig en de resulterende inflatie zetten een rem op de expansie, maar tot 1995 werd de achterstand in technologisch opzicht ten opzichte van Amerika verkleind. Zoals uit een vergelijking van productiviteitsniveaus blijkt, evenaren rond 1995 met name België, Denemarken, Frankrijk, Duitsland, Italië, Nederland en Noorwegen het Amerikaanse peil en bevinden zich daarmee op het front van technologische mogelijkheden.

Veranderingen in participatiegraad

De ontwikkeling moet ook nu weer in perspectief worden geplaatst door rekening te houden met mutaties in de participatiegraad. Zoals blijkt uit tabel 2 daalde in Europa de deelname aan het arbeidsproces van 1960 tot 1985. Aangenomen mag worden dat een stijging van de participatiegraad gepaard gaat met een inschakeling van werknemers met een minder dan gemiddelde productie per uur, zoals bijvoorbeeld jongeren en vrouwen. Omgekeerd geldt dat bij een daling van de participatiegraad de gemiddelde productie per uur stijgt. De spectaculaire stijging van de productie per uur in de periode 1960–1985 kan dus voor een deel aan de daling van de participatiegraad worden toegeschreven. Van 1985 tot 1995 was er ondanks een grotere participatie van vrouwen per saldo weinig verandering doordat vervroegde uittreding uit het arbeidsproces voor tegenwicht zorgde. Na 1995 wordt dit proces geleidelijk teruggedrongen en neemt de arbeidsparticipatie fors toe. Dit heeft een duidelijk neerwaarts effect op de stijging van de productie per uur. Het aantal gewerkte uren per werknemer daalt in Europa over de gehele periode. Beide ontwikkelingen met betrekking tot de arbeidsinzet impliceren dat de productie per persoon in Europa na 1980 niet langer sneller stijgt dan in Amerika. De initiële achterstand in materiële welvaart

De spectaculaire stijging van de productie per uur in de periode 1960–1985 kan dus voor een deel aan de daling van de participatiegraad worden toegeschreven

die eerder het gevolg was van de technologische achterstand, wordt daardoor niet ongedaan gemaakt. In 1960 is het niveau van de productie per persoon in Europa gelijk aan 61 procent van dat in de Verenigde Staten, maar in 2005 is de achterstand in Europa nog altijd 32 procentpunten.

Gordon (2006) ziet hierin een paradox en stelt de vraag: *“How could Europe be so productive, yet so poor?”* Dit is een enigszins

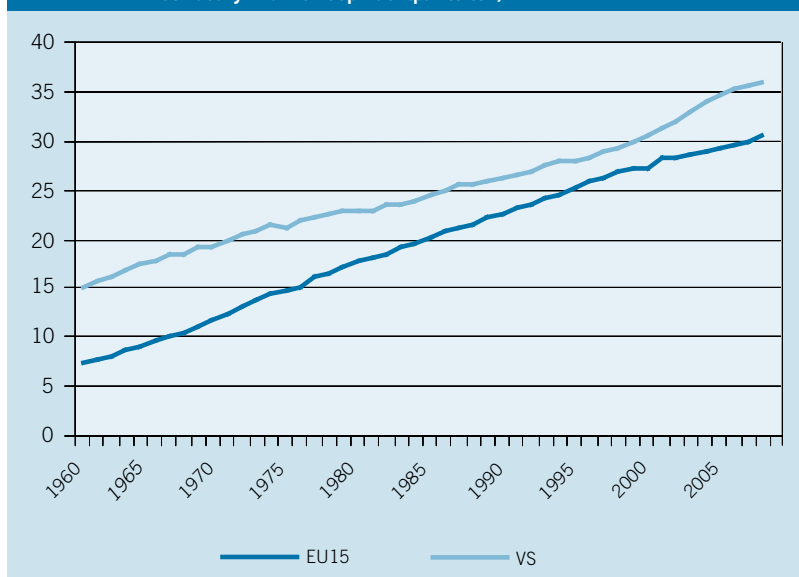
tendentieuze vraag als men bedenkt dat vrije tijd ook welvaart oplevert. Misschien is er in Europa voorkeur voor een andere invulling van de voorhanden mogelijkheden. Deze visie wordt betwist door economen die van mening zijn dat de vigerende instituties tot een geringe deelname, in termen van zowel participatie als gewerkte uren, aan het arbeidsproces leiden. In deze zienswijze leidt de relatief hoge belastingdruk in Europa tot een kleiner aanbod van arbeid dan in de Verenigde Staten (Gordon, 2006). Verder is men in brede kring van mening dat de participatie ongunstig wordt beïnvloed door een relatief hoog minimumloon en genereuze sociale verzekeringen met betrekking tot werkloosheid, ziekte en arbeidsongeschiktheid. Empirisch onderzoek naar de effecten van de genoemde factoren levert een wisselend beeld op. Soms resulteren negatieve effecten, maar in andere gevallen zijn de verbanden niet of nauwelijks significant.

Groeivertraging door minder productieve arbeid

Hoe dan ook, na 1995 neemt de werkgelegenheidsratio fors toe. Het beleid om meer mensen aan het werk te krijgen, is succesvol. De keerzijde van deze medaille is dat de stijging van de productie per uur daardoor wordt gedrukt. Dew-Becker en Gordon (2006) merken op dat de minder snelle groei van de productie per uur in alle sectoren van de economie zichtbaar is. Dit ondersteunt het argument dat niet de technologische ontwikkeling maar de inschakeling van minder productieve arbeid de vertraging van de groei van de productie per uur veroorzaakt. Het betekent ook dat het om een tijdelijk verschijnsel gaat. De participatiegraad is in principe aan een maximum gebonden. Zoals opgemerkt, neemt de participatiegraad in de Verenigde Staten na 1990 per saldo ook niet meer toe. Wat de participatiegraad betreft, gaan Europa en de Verenigde Staten meer op elkaar lijken. Dit geldt in veel mindere mate voor het aantal uren per werknemer. Het geldt ook niet voor het niveau van de productie per uur in 2005. In de VS ligt dat niveau hoger, maar er zijn geografische en culturele factoren die het plausibel maken dat in de Verenigde Staten schaalvoordelen groter en transactiekosten lager zijn dan in Europa. Met name taal, wetgeving en gewoontes spelen hierbij een rol. Met

Figuur 1

Productie per uur in de EU-15 en de VS (dollars uit 1990, gecorrigeerd voor Geary Khamis koopkrachtpariteiten).

Bron: The Conference Board (2008)

een verschil in voorkeur voor vrije tijd heeft dit niet zoveel te maken.

Conclusies

De groei van de productie per uur wordt uiteindelijk bepaald door de technologische ontwikkeling. De accumulatie van fysiek en menselijk kapitaal is nodig om de mogelijkheden te benutten, maar deze variabelen zijn geen laatste oorzaken. De technologische ontwikkeling is in belangrijke mate autonoom en cyclisch. Zo blijkt dat in de Verenigde Staten in de onderzochte periode 1960–2005 de oude doorbraaktechnologie die gekarakteriseerd wordt door massaproductie en schaalvoordelen geleidelijk plaats maakt voor een nieuwe doorbraaktechnologie in de vorm van ICT. De Verenigde Staten zijn de leider in technologisch opzicht. Andere OESO-landen kunnen dan sneller groeien als ze in staat zijn om op grote schaal te imiteren. Maar aan succesvolle imitatie komt vanzelfsprekend een einde.

Naast de technologische ontwikkeling worden mutaties in de productie per uur bepaald door sociale en institutionele factoren. De grotere participatie van vrouwen in bepaalde perioden oefent een neerwaartse druk uit, omdat zij met geringe werkervaring en een minder dan gemiddelde scholingsgraad toetreden. Beperking van de regelingen voor vervroegde uittreding heeft waarschijnlijk tegengestelde effecten.

De stelling van Alesina (2006) dat Europa na 1990 relatief slecht presteert, wordt niet door de feiten bevestigd. Inhaalgroei houdt per definitie een keer op en een herstel van de participatiegraad heeft een tijdelijk neerwaarts effect op de productie per uur. De permanente verschillen in productie per persoon tussen de Verenigde Staten en Europa zijn het gevolg van een andere keuze met betrekking tot de invulling van het welvaartsconcept.

LITERATUUR

- Acemoglu, D., Ph. Aghion en F. Zilibotti (2006) Distance to frontier, selection and economic growth. *Journal of the European Economic Association*, 4(1), 37-74.
- Alesina, A. (2006) Europe. *NBER Reporter: Research Summary*.
- Dertouzos, M., R. Lester en R. Solow (1989) *Made in America. Regaining the productive edge*. Cambridge, MA: MIT-Press.
- Dew-Becker, I. en R. Gordon (2006) *The slowdown in European production growth: A tale of tigers, tortoises and textbook labor economics*. Paper presented to NBER Summer Institute.
- Glyn, A. (2006) *Capitalism unleashed. Finance, globalization, and welfare*. Oxford: Oxford University Press.
- Gordon, R. (2006) *Issues in the comparison of welfare between Europe and the United States*. Paper presented to Venice Summer Institute.
- Klundert, Th. van de (2005) *Vormen van kapitalisme*. Utrecht: Lemma.
- Reich, R. (2007) *Superkapitalisme en de bedreiging voor onze democratie*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Business Contact.
- Solow, R. (1987) *W'd better watch out*. *New York Times Book Review*, 12 juli.
- The Conference Board and Groningen Growth and Development Centre (januari 2008), Total Economy Database, <http://www.conference-board.org/economics>.